

(למחנך: ראה בדעת סופרים על פי סדר עולם שהכוונה היא: אנשים בלתי חשובים מהירודים בעם) כאלה היו אמנם שש מאות, זה הרבה, אבל בני דן היו אז אולי יותר ממאה אלף, כי גם במדבר הם היו רבים.

תלמיד: האם נשאר הפסל בדין גם לאחר שהמליכו מלך?

המחנך: לא. הוא היה שם כל ימי משכן שילה, היינו, עד ימי שמואל ושאל, המלך הראשון. הם חוקקו חוקים מיוחדים לבער מן הארץ גם דברים שלא היו עבודה זרה ממש. בשמואל נאמר כי ציוה "הסירו את אלהי הנכר מתוכם" (שמו"א ז ג) והכוונה היתה גם לפסלים שלא עבדו להם (ראה דעת סופרים שם). שאל הכרית את האובות ואת הידעוני מן הארץ (שם כח ט) בודאי על פי תקנות מיוחדות.

תלמיד: בפסוק ל כתוב שהפסל היה עד שגלו ישראל.

המחנך: בפסוק ל מדובר על הכהן יונתן ובניו. הם נשארו שם עד יום גלות הארץ בימי סנחריב, אבל הפסל עצמו נתקיים רק עד לאחר ימי שילה, גם זה זמן רב, כי כפי שנלמד בספר שמואל תראו ששילה חרבה רק לאחר שהמשכן עמד 369 שנים. אבל כל זה היה כמבואר, מפני שלא היה לפסל שום שם של עבודה זרה ולא היה על פי דין כעבודה זרה. הוא היה רק מכשול, שאפשר היה לבערו אך לפי תקנות מיוחדות.

פרק יט נושא ראשון: פסוקים א-יד

הלוי הנודד ופילגשו

כדי להקל על התלמידים הבנת פרשה מסובכת זו, יקדים המחנך לספר בעל פה תוכן כל חלק וחלק מפרשה זו וייענה לויכוח רק לפי דרישת התלמידים (שלא כמו בנושאים אחרים שאין להשתמט משאלת תלמידים ויש לעורר את מחשבתם. אבל בענינים הנוגעים לעניני תאוות בשרים קשה להאריך).

תחילה ימסור תמצית פסוקים א-טו כדלהלן:

לפי הסדר שנקבע על פי ה', היה כל אדם מישראל יושב במקומו כל השנה ואך בחגים היה עולה לרגל לבית המקדש. אבל לא היה איסור שאדם יעבור ממקום למקום. בכל זאת, לא מצאנו בתנ"ך אנשים נודדים. אפשר שהיו והנביא לא כתב עליהם, מפני שהוא איננו כותב את כל המאורעות. אנו מוצאים אך שני לוויים נודדים: הלוי שהיה לכהן למיכה והלוי בעל הפלגש שנכתב עליה כאן. וכן אנו מוצאים בפרשה זו איש מאפרים גר בין בני בנימין.

ללוויים לא ניתנה נחלה. היה להם רק ערים עם בתים לגור בהם. הם התפרנסו מן המעשרות שנתנו להם. היו לוויים שלא מצאו חן בעיני בעלי התבואה והם לא קיבלו מספיק מעשרות.

לכן נדדו ממקום למקום. כל הלוויים היו אנשים מלומדים ויכלו לשמש כמורים במקומות שעברו שם. איש לוי כזה שגר בהרי אפרים נדד והגיע הרחק לבין הרי יהודה. לאיש כזה בודאי לא היה קל למצוא אשה, כי לא היה לו במה לפרנס אותה. לכן הוא מצא נערה, כפי הנראה, נערה מאד לא חשובה, שאיש לא חפץ לקחת אותה לאשה, וגם הלוי הזה הסכים לקחת אותה רק כפילגש. (אילו היתה יכולה למצוא איש אחר לא היתה מסכימה להינשא לאיש נודד ולפחות היתה מבקשת שיקח אותה לאשה ממש. אשה הגונה מעולם לא היתה מסכימה להיות פילגש סתם, שאפשר לשלוח אותה תמיד, לכמה דעות אף בלי גט)

לסוף עזבה אשה זו את האיש וחזרה לבית אביה. הוא הלך להשיב אותה. אבי האשה פחד לשלוח את בתו אתו, שמא יריבו שוב וביקש לעכבם אצלו זמן רב ככל האפשר. אבל הלוי היה איש רגזן (כך נאמר בגמרא) ועזב את בית אבי הפילגש לפנות ערב. אמנם, חותנו נתן לו מתנות רבות עם מזון ושני חמורים, אבל בלילה אי אפשר היה לנדוד בדרכים והם נאלצו לסור למקום אחד ששם גרו בני בנימין.

לאחר מכן יקראו הילדים את הפסוקים האלה וכן יוטל עליהם לקרוא בבית את הפסוקים טו-כא. לאחר שהתוכן יהיה ידוע לילדים יציע המחנך את השאלות דלהלן:

המחנך: האם הלוי היה נראה כאיש עני, מחוסר כל, שיש לעשות עמו צדקה? ראו מה הוא אומר על עצמו.

תלמיד: בפסוק יט כתוב שהוא אמר על עצמו שיש לו תבן, מספוא, לחם ויין ולא חסר לו כל דבר. אם כן, הוא לא היה עני. כל זה אמנם היה מתנת אבי האשה.

המחנך: האם היו חייבים האנשים שראוהו להזמין אותו לביתם?

תלמיד אחד: בודאי.

תלמיד שני: הוא יכול היה לבקש זאת ואף להציע לשלם אם לא ירצו להחזיקו חנם.

תלמיד שלישי: הוא ביקש, אבל לא רצו להכניסו.

המחנך: לא כתוב שביקש ולא חפצו להכניסו. הוא ציפה שיזמינו אותו. הוא ראה את עצמו חשוב מאד והיה בטוח שכולם צריכים לכבדו, אבל לא כן חשבו אנשי הגבעה. היו כאלה שחשבו כי ילון ברחוב, כי בארץ ישראל ברוב ימי השנה אפשר ללון בחוץ, כי אין שם גשם. וכך עשו ועושים אף היום אנשים נודדים. אפשר היה לחשוב שהוא חפץ לצאת מוקדם מאד לדרכו. אם כוונתו דוקא לנוח כאן, צריך היה לומר. אבל כאמור, האיש הזה היה רגזן גדול. רגזנים נעלבים מהר מאד ומדברים רעות וכך אירע אתו.

בכל זאת נמצא איש שפנה אליו והזמינו לביתו.

תלמיד: מפני שהיה מהר אפרים ואולי הכיר את האיש. אבל אנשי בנימין לא הכניסו אותו.

המחנך: אין כל טעם לומר שאנשי בנימין היו מהגרועים בשבטים. זה היה מקרה שהאיש מאפרים, שהיה זקן, הלך לאיטו והשגיח בלוי. אמנם, אפשר שאחר כך פירשו בני ישראל את הדבר לרעה ואמרו שכל אנשי בנימין רעים מאד. בזה יכול היה כל הענין להיגמר.

נושא שני: פסוקים כב-ל

בני בליעל בישראל

לפסוקים אלה יקדים המחנך את הדברים דלהלן והתלמידים יקראו את הפסוקים לעצמם. רק אם התלמידים יפנו בשאלות נוספות ימשיך בהסברת הדברים.

המחנך: יש שני סוגי אנשים רעים: א. רשעים המוכנים לגנוב ולגזול. אנשים אלה מקולקלים מאד בטבעם וקל להכירם לפי מעשיהם. ב. אנשים שהם בדרך כלל טובים וביניהם גם לומדי תורה ושומרי מצוות, אלא שיש להם תאוות חזקות מאד, שקשה להם להתגבר עליהם.

אנשים כאלה מתביישים למלא את תאוותם בגלוי, כי הם מתביישים להיות בעלי עבירה וגם מפחדים מפני העונש. לכן הם עושים את מעשיהם בלילה. לפנים, היה בלילה חושך גמור, הרחובות לא היו מוארים וכשלא היה ירח - לא ראה איש את רעהו. אנשים בעלי תאוה כאלו היו בגבעת בנימין. ביום הם פחדו לפגוע באיש שמכיר אותם, שמא הוא ימסור על מעשיהם לבית דין.

בשמעם שהגיע אורח למקום בלילה ולא הספיק לראות איש מאנשי המקום, הם ביקשו להשתמש בו לחטוא. האיש הזקן לא נתן להם לעשות כן. אבל הנה עשה הלוי מעשה רע מאד ודחף את פילגשו החוצה לאנשים אלה. הוא מעולם לא החשיב את האשה הזו, שנישאה לו כפילגש, מפני שלא היתה חשובה. גם האיש הזקן ראה שהיא בלתי חשובה ולא הפריע ללוי שביקש להגן על עצמו על ידה. (קשה להניח כי האשה הסכימה לכך בכדי למנוע אנשים מעבירה גדולה יותר, כפי שאפשר שהיתה כוונת אלו שהוציאוה). הלוי היה איש קשה ורע ולאחר שהוציא אותה החוצה, כנראה הלך לישון ולא יצא במשך כל הלילה לראות שמא עזבו את האשה ויכניסה הביתה. רק בבוקר קם ומצאה מתה לגמרי, או חצי מתה ולקחה אתו והיא מתה בדרך.

הלוי הזה צריך היה להתבייש על מה שעשה לאשה ולראות את עצמו אשם יותר מאשר אנשי הגבעה. (יתכן כי אילו היתה האשה בחיים, היא היתה יכולה להזמין אותו לדין על מה שעשה לה). ואכן, אפשר שהצטער מאד וכמעט נטרפה דעתו עליו מצער.

הוא עושה מעשה משונה ואסור: הוא חותך את גופת האשה המתה ושולח בכל גבול ישראל על ידי אנשים מיוחדים ומבקש שכולם יתאספו לדון על מעשה הנבלה. הוא מוצא אנשים המסייעים לו בכך!

אילו היה מלך בארץ הוא לא היה מעיז לעשות כן, כי המלך היה מעניש אותו שהוא עושה בעצמו את הדין. אבל מלך לא היה. העם עשה את הישר, אבל רק את הישר בעיניו, כל אחד לפי מה שהיה נראה לו נכון. גם הלוי הזה עשה מה שמצא לנכון וגרם מבוכה ומהומה.

נושא שלישי: פרק כ א-יג

האימה הגדולה בישראל

הערה כללית למחנך: מלחמת האחים על דבר הפילגש בגבעה היא תופעה שקשה להבינה. העולם ואף עם ישראל לא ידע מלחמה דומה לזו שבה לחם עם ישראל על מה שנעשה לאשה אחת. הרמב"ן רואה מלחמה זו כבלתי מוצדקת (בראשית יט ח), מטעמים פורמליים, כי הענין היה מסור לשבט בנימין לבדו וגם בגלל חובת האחוה. בהשקפת הרמב"ן, שכל דבריו דברי קבלה, יש לראות את ההשקפה היהודית היסודית בדברים מעין אלו, אף כי הנאשם הוא כלל ישראל כולו. בגמרא נאמר על פגם שני: בענין חמור יותר כמו פסל מיכה לא התעורר העם, אף כי הפסל היה קיים שנים רבות וכאן התרגשו יתר על המידה. היה כאן חוסר איזון מסוכן. מלחמה זו לא היתה במסגרת דיני התורה. כלל עם ישראל שנתאסף לגבעה קבע מעין חוק מלכותי, חוק זמני, להעניש כהוראת שעה בצורה מחנך עד מאד, את כל הקשורים לפשע, כדי למנוע תקלות בעתיד. בחוק מלכותי כזה השתמש גם שאול ביחס לנוב עיר הכוהנים. אם כי יש הבדל רב בין שני אלו, נראה שנכתבו דברים אלה בספר להיות ללקח להיזהר מגישה מעין זו, אף ביחס לפשעים כבדים. זו אולי הסיבה שלא נזכר זמן אימתי זה אירע, כי אין הלקח הזה קשור לזמן.

מלחמת "פילגש בגבעה" היא עדות על החרדה הגדולה של עם ישראל ממעשי נבלה מעין כאלו. [בטור ובשולחן ערוך (הלכות תענית) נאמר כי ראוי לצום ביום שבו נתאספו ישראל למלחמה זו (שם כתוב כי דנו באסיפה זו גם על הפסל). לא ברור האם הכוונה שיש לצום על התקלה או אף על המלחמה עצמה, כדברי הרמב"ן].

להלן אוצר רב של ניבים בפרשה זו שיש בהם להעיד על מושגים גדולים וקדושים של עם ישראל בעת ההיא. בניבים אלו ראוי להתעמק ואף לשננם עד שייזכרו בעל פה.

יט כ : שלום לך, רק כל מחסורך עלי, רק ברחוב על תלן.

יט כג: אל אחי אל תרעו נא.

יט ל : לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים.
 יט ל: שימו לכם עליה, עצו ודברו.
 כ ב: קהל עם האלקים.
 כ ג: איכה נהיתה הרעה הזאת.
 כ ז: הנה כלכם בני ישראל.
 כ ז: הבו לכם דבר ועצה הלם.
 כ ח : ויקם כל העם כאיש אחד.
 כ ח: לא נלך איש לאהלו ולא נסור איש לביתו.
 כ יא: כל איש ישראל וגו' כאיש אחד חברים.
 כ כג: האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי.
 כ כח: האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי.
 כ מא: ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה עליו הרעה.
 כא ג: למה ה' אלקי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד.
 כא ו: נגדע היום שבט אחד מישראל.
 כא ז: ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל.

סיום

נושא א: עם ישראל עם ה'

המחנך: נסיים את ספר שופטים מתוך זיכרון שני תארים גדולים שמתוארים בהם ישראל בתקופה זו כמעט דרך אגב.

בשירת דבורה (ה יא) נאמר: "אז ירדו לשערים עם ה'".

במלחמת פלגש בגבעה (כ ב) נאמר: "ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלקים".

תקופת השופטים היא אולי הגדולה בתולדות ישראל, שבה עשו ישראל את הישר בעיני ה' כמעט מרצון עצמם. השופטים לא השתמשו בכוח ולא הענישו לפנים משורת הדין. אכן, היו גם פרצות, אבל בדרך כלל ראוי היה העם לתארים הנכבדים "עם ה'" ו"עם אלקים", הוא היה העם היחיד שעבד את ה' ופרסם את שמו ונלחם בכל תופעת שפלות וירידה בעולם, ועשה אמנם לא בכל כוחו ולא בכל אפשרותו, לתקן את העולם בקדושת ה'.